

כמה צריך להרוויח פרופסור? שולי וינטר, החוג למדעי המחשב, אוניברסיטת חיפה

בשבועות האחרונים מלאה העיתונות עובדות, חצאי-עובדות, דעות לא-מבוססות וסתם שקרים הנוגעים לשביתת המדענים באוניברסיטאות. בייחוד קשה היה לח"מ לקרוא את שטף התגובות באתרי האינטרנט של העיתונות הכתובה, שהפינו פעמים רבות בורות מוחלטת דעות חסרות ביסוס, אם לא חסרות שחר. מאמר זה מנסה להשליט מעט סדר בדברים, לטובת הציבור הרחב ובייחוד לטובת הסטודנטים, המשלמים כעת את עיקר המחיר עקב השביתה.

מה עושה חבר סגל אקדמי?

כמו רבים מעמיתיי, גם אני נתקל מדי יום באנשים ששואלים אותי למה אני ממשיך ללכת לאוניברסיטה אם אני שובת. הציבור הרחב, בלי ספק בהשפעת העיתונות הממשיכה לכנות אותנו בשם "מרצים", סבור שעיקר (כלל) תפקידנו הוא ללמד סטודנטים. ברור שחלק נכבד מהתפקיד קשור בהכשרת דור העתיד המקצועי. ציבור קטן מאד של חוקרים (המונה היום כ-4500 איש) הכשיר מאז קום המדינה את רוב רובה של האינטליגנציה בישראל (פרט לעולים מברה"מ): כמעט כל הרופאים, המהנדסים, עורכי הדין, השופטים, מנהלי בתי הספר, המרפאים בעיסוק, פקידי האוצר, כלכלני הל"מ"ס, מתכנתי המחשבים, אשפי ההייטק, הביוכימאים, מפעילי מכשירי ההדמיה הרפואית, ממציאי התרופות, בקיצור, כל מי שמניע את המשק הישראלי קדימה -- הוכשרו על ידינו.

אולם הוראה היא מרכיב שולי בסדר היום של "מרצה" באוניברסיטה. עיקר עבודתנו היא מחקר: אנו ממונים על שימור והרחבת הידע האנושי. אנחנו חוקרים, מגלים וממציאים עובדות חדשות, שלא היו ידועות קודם לכן. לשם כך אנו קוראים: חלק נכבד מהזמן של חבר סגל אקדמי מוקדש לקריאה של מאמרים וספרים בתחום התמחותו. חלק נכבד מהזמן מוקדש למחשבה: להבדיל מרוב העובדים, כולל החוקרים בשוק הפרטי, אנו מקבלים משכורת על מנת לשבת, עם עפרון בפה, ולחשוב. פעמים רבות המחשבה מיתרגמת לרעיון, והרעיון למאמר. חלק גדול מזמננו מוקדש לכתיבה: העלאת הרעיונות הללו על הכתב באופן שיאפשר לקהילה כולה להנות מהם. אנחנו כותבים גם הצעות מחקר, אותן אנו מגישים לקרנות מימון חיצוניות כדי לזכות במענקי מחקר. זמן רב נוסף מוקדש לסיוע לעמיתים: להבדיל מרוב הדיסציפלינות, באקדמיה חשוף כל רעיון לביקורת ציבורית רחבה. כל מאמר שמוגש לפרסום, בכנס או בכתב עת מקצועי, עובר שיפוט על ידי וועדה של מומחים בתחום, ורק העבודות המוצלחות ביותר זוכות להתפרסם. כל תהליך השיפוט נעשה בהתנדבות, כחלק בלתי נפרד מהתרומה לקהילה המקצועית. חברי סגל אקדמי מקדישים חלק משמעותי מזמנם לקריאה, שיפוט וכתבת חוות דעת על מאמרים של עמיתיהם.

נוסף על כך אנו מכשירים את דור העתיד של החוקרים בתחומינו, על ידי הדרכה אישית של סטודנטים לתארים מתקדמים (תואר שני -- מסטר -- ושלישי, דוקטורט). כל תלמיד כזה מונחה על ידי חבר סגל שמדריך אותו בעבודתו, על פי רוב בפגישות אישיות תכופות. כל תיזה של תלמיד מוסמך נקראת ומתוקנת על ידינו. הנחיה של תלמיד מוסמך אחד אורכת שעות ארוכות מדי שבוע, ואין בצידה כל תמריץ כלכלי.

לאחר כל זאת, אנחנו מסייעים בניהול השוטף של האוניברסיטאות: כל ראשי החוגים והמחלקות, כל דיקני הפקולטות ורוב חברי הוועדות המנהלות את האוניברסיטאות הם חברי סגל אקדמי. על תפקידים אלו ניתן, לעיתים, תגמול כספי, עד כ-30% תוספת לשכר.

מעבר לתפקידים שאנו ממלאים בתוך האוניברסיטה, חברי הסגל האקדמי הם בנק המוחות של החברה הישראלית, והם נקראים לשרת את טובת הכלל באופן שוטף. הם משמשים בוועדות מקצועיות של הכנסת והממשלה, הם מייצעים לגופים ציבוריים, הם מחווים את דעתם בעיתונות, וכל זאת ללא כל תמורה.

הטענה המגוחכת, העולה מחדש בכל סכסוך שכר, היא שאנשי הסגל האקדמי עובדים שמונה שעות בשבוע. אכן, אנחנו חייבים בהוראה (פרונטלית) רק שמונה שעות בשבוע, ולפעמים פחות. אך למדוד את שעות העבודה של מרצה בשעות הוראה, כמוהו כמדדת הקף העבודה של חבר כנסת בשעות מליאה, או של שחקן כדורסל בדקות משחק, או של רופא בזמן ביקור חולים. לפי כל הסקרים, אנשי סגל אקדמי עובדים יותר שעות מרוב הסקטורים האחרים במשק. רבים רבים מאיתנו עובדים ללא הפסקה, גם בבית, גם באמבטיה, גם בחופשה, גם תוך משחק עם הילדים. העובדה שהעבודה מתבצעת בתוך הראש, ואינה מתבטאת בתוצר נראה לעין, עשויה להטעות את מי שמסתכל בקנקן בלבד.

כמה מרוויח פרופסור?

כמובן, אין תשובה אחת פשוטה לשאלה הזאת, אבל להלן כמה פרטים שעשויים להפתיע. ראשית, במערכת האקדמית הישראלית נהוגה מערכת שכר שוויונית: שני חברי סגל באותה דרגה ועם אותו ותק ישתכרו שכר שווה, גם אם האחד עוסק במדעי המחשב והאחר במדעי היהדות, גם אם האחד כוכב עולה והאחר בינוני לגמרי. המונח "דרגה" עשוי להטעות: להבדיל מכל המגזר הציבורי בישראל, בו מונהגת שיטת "דרגות" פיקטיבית על פיה העובד מקודם מדרגה לדרגה באופן אוטומטי, על פי ותק בלבד, כך שמובטח לכל עובד שיפור שכר זוחל במשך כל תקופת עבודתו, באקדמיה ארבע דרגות בלבד (מרצה, מרצה בכיר, פרופסור חבר ופרופסור מן המניין). המעבר מדרגה לדרגה אינו תלוי בותק אלא אך ורק בכישורים. ככל שהחוקר טוב יותר, כך יתקדם מהר יותר.

תהליך הקידום הוא מפרך: על החוקר לפרסם מספר גדול של מאמרים איכותיים וליצור לעצמו מוניטין בינלאומיים, שכן בתהליך הקידום (שאורך בדרך כלל כשנה) יישלחו קורות חייו לכעשרה מומחים בינלאומיים בתחומו לשם הערכה. רק אם כולם סבורים שהוא ראוי לקידום, רק אם מספר פרסומיו ואיכותם משתווה לזו של הטובים בעולם, רק אם ציוני ההוראה שלו מניחים את הדעת -- רק אז יזכה החוקר לקידום. אין שום מערכת ציבורית בישראל שבה נקבעת עליית השכר של העובדים אך ורק על פי הצטיינות, והצטיינות מוגדרת על סמך השוואה לטובים ביותר בעולם. (ראוי לציין שיש שיפורי שכר כתוצאה מותק, אך הם קטנים.)

נוסף על שכר היסוד, מקבלים המדענים באוניברסיטאות תוספות שכר, המעוגנות בהסכם העבודה הקיבוצי שלהם, בגין "הקדשת זמן מלא למחקר" ו"קריטריונים" של הצטיינות. רוב מכריע של חברי הסגל נהנה מהתוספות הללו, ובהמשך הן יחשבו כחלק מהשכר הבסיסי. נוסף על כך, זכאים חברי הסגל גם לתוספות שכר עקב השגת תקציבי מחקר. כאשר חוקר זוכה במענק מחקר יוקרתי, האוניברסיטה משפה אותו על ידי תוספת לשכרו, העשויה להגיע, במקרים קיצוניים, עד 50%. תוספת של 20-25% היא רגילה אצל חוקרים רבים. זוהי עוד דרך לעודד מצוינות, וחריגה מסוימת ממדיניות השכר השוויוני. כאמור לעיל, מילוי תפקידי מפתח באוניברסיטה עשויה להוסיף עד כ-30% לשכרו של איש הסגל. בשום מקרה לא יקבל חוקר תוספת שכר העולה על 90% ממשכורתו היסודית.

אז כמה זה יוצא? ובכן, שכר התחלתי למשרת מרצה הוא כ-10,000 ש"ח (כל הסכומים ברוטו), ובתוספת המענקים הכמעט אוטומטיים, כ-14,000. בדרגת מרצה בכיר, השכר גבוה בכעשרים אחוזים. בדרגה הגבוהה ביותר, פרופסור מן המניין, ובשיא הותק, יכול השכר להיות כפול, כלומר עד כ-28,000 ש"ח (כולל המענקים). על פי נתוני משרד האוצר, המפרט בדו"ח מיוחד את מספר

המועסקים בעלי "שכר גבוה" במגזר הציבורי, מספר השכירים ששכרם (ברוטו) גבוה מ-29,440 ש"ח בחודש הוא 60 באוניברסיטת ת"א, 32 בטכניון, 39 באוניברסיטת חיפה ו-104 באוניברסיטה העברית. באוניברסיטת חיפה, למשל, רק 7 מתוך ה-39 הם חברי סגל אקדמי (השאר אנשי הנהלה); בת"א 40 מה-60 הם סגל אקדמי. לשם התייחסות, באוניברסיטת חיפה כ-700 אנשי סגל אקדמי, כלומר רק אחוז אחד מהם מגיע לרמות השכר הגבוהות הללו.

בהקשר זה כדאי לזכור כמה עובדות. ראשית, "דרגת הכניסה" של חברי סגל אקדמי שונה מאד מדרגת הכניסה של כמעט כל עובד אחר. על מנת לקבל משרה באוניברסיטה ישראלית, חייב המועמד לסיים תואר ראשון בהצטיינות יתרה, דבר שיאפשר לו להתקבל לתואר שני; להשלים בהצטיינות גם את התואר השני, כולל כתיבת תזה, על מנת להתקבל ללימודי דוקטורט; להצטיין בעבודת הדוקטורט (ובין השאר, לפרסם אותה בכתב עת מוביל); להשלים השתלמות פוסט-דוקטורט, רצוי באוניברסיטה מובילה בחו"ל; ואז להתמודד מול מועמדים מצוינים כמוהו על מספר משרות זעום. הגיל המינימלי של חבר סגל אקדמי הוא 34-32 (הגיל החציני של מקבלי תואר דוקטור בישראל הוא 36.6), ובכל שנות השתלמות הארוכות הוא היה, לכל צורך מעשי, "סטודנט" ללא משכורת קבועה, ללא תנאים סוציאליים, ללא פנסיה. לפי נתוני המועצה להשכלה גבוהה, הגיל הממוצע של חבר סגל בדרגת מרצה (הדרגה הראשונה) הוא מעל 44. הגיל הממוצע של פרופסור מן המניין הוא 59.

מה קורה בזמן הזה לעמיתיו של חבר הסגל שבחרו בקריירה עסקית? לפי נתונים שפורסמו לאחרונה ב-TheMarker, ומבוססים על נתוני חבר-ITR, השכר של מתכנת מחשבים בעל 3-1 שנות נסיון הוא 18,000-13 ש"ח. לאחר מספר שנים, יתקדם המתכנת לתפקיד מתחם אלגוריתמים או מהנדס מערכת. עם 3-5 שנות נסיון, שכרו יהיה 21-32,000 ש"ח. מנהל פרויקט או מנהל מוצר עם יותר מחמש שנות נסיון ישתכר, על פי נתונים אלו, 22-30,000 ש"ח. לצורך השוואה קונקרטית: אני מרצה בכיר במדעי המחשב. מאחורי 22 שנות לימוד, ארבע שנות השתלמות פוסט-דוקטורט ושבע שנות עבודה באוניברסיטה. במסגרת מחקרי אני משיג מימון לפרויקטים בהיקף של עשרות עד מאות אלפי דולרים בשנה, ומנהל אותם תוך העסקת מספר רב של עוזרי מחקר בכל הדרגות. שכרי החודשי, עם כל התוספות האפשריות (כולל תוספות מחקר) הוא כ-20,000 ש"ח בחודש. זהו השכר שמרוויח בוגר תואר ראשון שלנו לאחר כארבע שנות עבודה, בוגר תואר שני לאחר כשנה או שתיים.

ומה עם השבתון?

כן, סגל החוקרים והמדענים באוניברסיטאות זכאי גם לצאת לשנת שבתון, אחת לשבע שנים. במהלך השנה הזאת יכול כל חוקר לעשות כראות עיניו, ושכרו ממשיך להיות משולם מדי חודש בחודשו. הייתם מצפים לראות המוני חוקרים משתזפים על שפת הים, או לפחות מקדמים את האינטרסים העסקיים שלהם ביוזמה מסחרית זריזה. אבל באופן בלתי מוסבר לחלוטין (משיקולי שוק טהורים, בכל אופן), מעדיפים אנשי הסגל לשהות במרכזי מחקר מובילים בעולם, לשתף פעולה עם עמיתיהם בניכר ובאופן כללי, להמשיך לעבוד. רבים מאיתנו אינם יכולים צאת לחו"ל בגלל סיבות אישיות, והם נשארים בארץ -- וממשיכים לעבוד כרגיל, למעט הוראה. אפשר, אם כך, לטעון כי לשכר אנשי הסגל מתווספת תוספת של שישית עקב השבתון, אלא שהטענה לא תהיה מדויקת, בלשון המעטה. נכון יותר לטעון כי איש סגל זכאי לפטור מהוראה כל שנה שביעית.

עוד ראוי להוסיף כי המדענים באוניברסיטאות רשאים לעבוד מחוץ לאוניברסיטה יום אחד כל שבוע. הכוונה בעיקר ליעוץ, ואנשי סגל רבים מנצלים זכות זו (שכפופה לאישור מראש של האוניברסיטה). סכום ההשתכרות המקסימלי מוגבל מאד.

מדוע אנחנו שובתים?

בכל מקום עבודה בסקטור הפרטי, נחתם חוזה בין העובד ובין המעסיק. לעובד זכות לדרוש העלאת שכר בכל זמן, ולמעסיק זכות לסרב. אם העובד אינו מרוצה, הוא חופשי לעזוב ולמצוא מקום עבודה נוח יותר. הפריוילגיה הזאת לא קיימת באופן מעשי באקדמיה: אני יכול לעזוב, אך בכל אוניברסיטה אחרת יהיה שכרי זהה. שלוש אפשרויות עומדות בפני אם איני מרוצה מתנאי השכר שלי: לעבור לשוק הפרטי, לעבור לחו"ל או לשבות.

אנו שובתים משום ששכרנו נשחק. הסכם השכר האחרון שלנו נחתם ב-2001, ובו הסכמנו (בעיקר בגלל המצב הבטחוני אז) לוותר על חלק מדרישותינו. מאז 1997, השנה בה נחתם הסכם השכר הקודם שלנו, חלו שינויים מעניינים במשק השכר. השכר הממוצע במשק עלה בעשר השנים האחרונות בכ-45%. שכר העובדים במחקר ופיתוח עלה בכמעט 80%. שכר הסגל האקדמי עלה ב-22%. מקור השחיקה נעוץ באופן חישוב השכר, שתואר לעיל, אבל העובדות הן פשוטות: בזמן שבו המשק הישראלי שגשג, והשכר עלה בכל הרמות ובכל הסקטורים, חברי הסגל האקדמי נותרו מאחור. אם בעבר היה שכר פרופסור דומה לשכר שופט או שר, היום הוא קרוב יותר לשכר טכנאי בחברת החשמל. גרוע מכך, על פי תנאי הסכמי השכר הקודמים שלנו מובטח כי שכרנו יישחק גם בעתיד, בהשוואה לכל קבוצה אחרת במגזר הציבורי בישראל. מטרת השביתה לתקן את עוולות העבר ולמנוע עוולות כאלה בעתיד.

הפגיעה בסטודנטים

הסטודנטים שלנו הם הנפגעים העיקרים מהשביתה. צר לנו על כך: כולנו היינו סטודנטים, ואפילו שנים ארוכות. כולנו מכירים את תלמידיו, רבים מהם באופן אישי. אנחנו רואים בהם שותפים למאבק ולא יריבים. אלא שכאמור לעיל, אין לנו נשק אחר במאבק הזה מלבד שביתה. במאבק הזה, הסטודנטים הם בני ערובה שלנו ושל האוצר.

סטודנטים רבים תהו מדוע לא השבתנו את המחקר. התשובה הפשוטה היא שהשביתה היא שהשביתה המחקר וסגירה מוחלטת של האוניברסיטאות לא תעלה ולא תוריד. ממשלת ישראל, האחראית על משרד האוצר, ישבה בחיבוק ידיים כאשר עשרות אלפי תלמידי תיכון הסתובבו ברחובות באפס מעשה במשך שבועות. היא התעלמה לחלוטין מסבלם של הסטודנטים מזה כמעט שלושה חודשים. מישהו מאמין ברצינות שהממשלה תמצמץ אם תיפסק בארץ הפעילות המחקרית, והתוצאות של הפסקת מחקר זו יתגלו בעוד שנים?

יתר על כן, מאבק הסגל האקדמי הוא סמלי. אנחנו נאבקים על שכר, רק על שכר, אבל אנחנו נאבקים מול מערכת אטומה לחלוטין לצרכי הציבור שהיא אמורה לשרת. זו מערכת שתמונת עולמה נגזרת מאמונה עיוורת בכוחו של "השוק" לקבוע סדרי עולם, מערכת נטולת תכלה וחסד, מערכת טפשה. אם נכשל במאבק הזה, אם נחזור מחור ללמד, יוכל האוצר לרשום לזכותו עוד ניצחון. אחרי שכופף את המורים, אחרי שכופף את הפרופסורים, אחרי שכופף את ניצולי השואה ומקבלי הקצבאות והחולים והנכים, מה יעמוד בדרכך? בשנה הבאה תרצה הממשלה ליישם את ד"ח וועדת שוחט, כולל העלאת שכר הלימוד באוניברסיטאות. אם נפסיד במאבק הנוכחי, איזה סיכוי יהיה לסטודנטים שלנו במאבק הבא?

ממשלת ישראל פועלת בגלוי ליישום רפורמה במערכת האקדמית, רפורמה שאין לה הצדקה ואין בה תועלת. היום מדובר בשכר המרצים. מחיר דינון בשכר הלימוד, ומיד אחר כך, בביטול חוגים "לא רווחיים" וצמצום תוכניות לימוד "לא יישומיות". המאבק הזה הוא של כולנו, מרצים וסטודנטים כאחד.

כמה צריך להרוויח פרופסור?

הסגל האקדמי נאבק כדי למנוע את שחיקת שכרו, אך המאבק הוא על דמותה של המדינה. אל מול ממשלה שהאופק שלה אינו חורג במילימטר מקצה הקדנציה, אל מול משרד אוצר כוחני שרואה הכל אך ורק דרך השורה התחתונה במאזן, ואין לו החזון לראות תועלת חברתית-כלכלית ארוכת טווח, אל מול דעת קהל מתלהמת ושטחית שרואה ברייטינג חזות הכל, החוקרים והמדענים באוניברסיטאות מציעים אלטרנטיבה קשה לעיכול.

כן, מדינת ישראל יכולה להתקיים בלי אוניברסיטאות בכלל. היא יכולה להתקיים עם מערכת הכשרה מקצועית בסגנון המכללות, שבה ילמדו את המקצועות הנדרשים היום בשוק ברמה של תואר ראשון. היא יכולה להתקיים בלי מדעי הרוח ואפילו בלי מדעי החברה. היא יכולה להתקיים בלי מחקר בסיסי. בדיוק כשם שהיא יכולה להתקיים בלי מוזיאונים, תיאטרונים, אמנות וקול המוסיקה. השאלה היא, האם אנו רוצים מדינת ישראל כזאת?

החוקרים והמדענים באוניברסיטאות הם צמרת האינטליגנציה הישראלית. הם חוקרים מעולים, מהטובים בתחומם. שלושה מהם זכו לאחרונה בפרס נובל: הידעתם שמאז קום המדינה זכו בפרס נובל למדעים יותר ישראלים מאשר בלגים, הולנדים, אירים, יוונים, הונגרים או צ'כים? הידעתם שבין 51 חתני פרס טיורינג, הפרס היוקרתי ביותר במדעי המחשב, יש שלושה ישראלים? הידעתם שדירוג המחקר של ישראלים, בתחומים רבים במדע, הוא בין שלוש המדינות הראשונות בעולם? הידעתם שחמש מהאוניברסיטאות הישראליות ממקומות בין 150 האוניברסיטאות הטובות בעולם? וכל זאת בתקציבים מגוחכים, עם עומס הוראה וגודל כיתות ומספר סטודנטים גדול מאשר רוב המוסדות המקבילים לנו, למשל בארה"ב.

אז כמה צריך פרופסור להרוויח?

מקורות

דו"ח ות"מ מס' 31/32 לשנים תשס"ד-תשס"ה, פרק 3, "ההתפתחויות העיקריות במערכת ההשכלה הגבוהה":
http://www.che.org.il/download/files/0871_3_פרק.pdf

המועצה להשכלה גבוהה, "לוחות שכר אוניברסיטאות",
<http://www.che.org.il/tables/university/>

משרד האוצר, "דין וחשבון על הוצאות השכר של גופים ציבוריים לשנת 2005 דו"ח מס' 13":
<http://www.mof.gov.il/sachar/05/docs/PartA.pdf>

מידע על אודות שכר בעלי תארים אקדמיים, הכנסת, מרכז המחקר והמידע
www.knesset.gov.il/MMM/data/docs/m01287.doc

"עובד היי-טק, בוא לראות האם אתה מרוויח כמה שאתה שווה", דה-מארקר, 11.1.08
http://www.themarker.com/tmc/article.jhtml?log=tag&ElementId=skira20070717_882772